

DUMITRU PASĂRE

DUMITRU PASĂRE

**Curs de practică tradițională
a instrumentelor populare aerofone**

Pentru uzul studenților

Editura UNIVERSITARIA

Craiova, 2020

Referenți științifici:

Prof.univ.dr. Mădălina Dana Rucsanda

Lect.univ.dr. Pavel Șopov

Copyright © 2020 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PASĂRE, DUMITRU

**Curs de practică tradițională a instrumentelor populare aerofone :
pentru uzul studenților / Dumitru Pasăre. - Craiova : Universitaria, 2020**

Conține bibliografie

ISMN 979-0-9009911-5-7

ISBN 978-606-14-1586-1

78

© 2020 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Cuvânt înainte

Învățământul muzical românesc este supus pentru prima dată unei reforme de substanță, alimentându-se atât problematicii ce trebuie să fie urmărită de toate disciplinele de învățământ în ceea ce privește cunoștințele moderne cât și atitudinile de ținută corespunzătoare sec. XXI dar și standardelor europene actuale. Pornind de la această resursă autohtonă ne propunem în suport de curs să arătăm în ce fel se poate atinge, simplu acest obiectiv al reformei învățământului muzical românesc.

Cursul de practică tradițională a instrumentelor populare aerofone mari pentru anul al II-lea continuă studiul sistematic al folclorului popular, fiind util pentru viitorii pedagogi muzicali, în cunoașterea, analizarea, învățarea și transmiterea tradiției muzical-folclorice și a categoriilor muzicale existente în repertoriul practicat, asigurând în același timp autenticitatea.

Redescoperirea culturii tradiționale, într-un moment în care explozia informațională de tip scientist pare să pătrundă în toate domeniile cunoașterii a determinat instituirea unei cercetări de tip fundamental care să-i descopere toate elementele constitutive. Tradiția populară se instituie ca un factor cultural fundamental, complexitatea sa necesitând crearea unui sistem de referință.

Privind folclorul muzical instrumental și vocal, o componentă de bază a culturii românești, cursul își propune să scoată în evidență importanța cunoașterii, practicii și culegerii acestuia în ideea păstrării și propagării tradițiilor multimilenare ale poporului nostru.

În actualul context de multiculturalitate, conservarea valorilor specifice fiecărei țări, precum și valorificarea creatoare a acestora reprezintă un deziderat comun de afirmare și etalare a bogăției și diversității valorilor culturale.

Cursul de practică tradițională a instrumentelor populare aerofone mari, dorește să fie un îndreptar și un stimulent pentru tânăra generație de studenți și pentru viitorii pedagogi muzicali, în cunoașterea, analizarea, învățarea și transmiterea tradiției muzical-folclorice, a respectului și atașamentului față de aceste valori, asigurându-se în același timp continuitatea și originalitatea culturii românești.

Autorul

INSTRUMENTELE POPULARE AEROFONE

1. Naiul

Terminologie

Naiul este numele unui instrument muzical popular de suflat, compus dintr-un grup puțin concav de tuburi cu dimensiuni diferite, așezate în ordinea mărimi lor.¹

-syirinx, muscal, nay, ney²

-instrument muzical popular de suflat, constând din mai multe fluiere de diferite dimensiuni.³

Dovezi ale existenței naiului - Etnomuzicologul român Tiberiu Alexandru⁴ afirmă în studiul său, „Naiurile românești”, că „entuziasmul care s-a dezvoltat pentru naiurile românești face mulți oameni să creadă că acest vechi instrument, după legendă făcut de mână de zeu (Zeul Pan) din corpul

¹ Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, 1998.

² Mircea și Luiza Seche, „*Dicționar de sinonime*”, Editura Litera Internațional, 2002.

³ Litera Internațional, „*Noul dicționar explicativ al limbii române*”, Editura Litera Internațional, 2002.

⁴ Folclorist și muzicolog român, născut la 14 mai 1914, Ilimbav, Județul Sibiu.

metamorfozat al nimfei Syrinx, este viu în mâinile muzicienilor români și că este unul dintre cele mai răspândite instrumente din lume'⁵.

Deși s-au descoperit schelete umane de acum 1.900.000 de ani, urme de civilizații îngropate în nisip, pământ sau piatră, vestigii care atestă că pasul omului a străbătut lungul și latul acestei planete din timpuri imemorabile, însemne, picturi rupestre, peșteri, grote, înscriseri pe tăblițe din pământ ars, documente de tot felul, ca toate să ajungă la un numitor comun, cu toate strădaniile omului de a descoperi scrieri sau documente mai vechi de 6.000 de ani, nimic nu s-a oferit ochiului său care să-i permită să afirme existența unei note sau a unei partituri scrise. Trestia, tubul, rămân martorii singurari ai sutelor de milenii scurse pe pământ, iar *Pan*, singura dovadă a nașterii *naiului* în lumea noastră.

Genealogii mitologice, în vremuri apuse, acum câteva milenii, într-o regiune muntoasă din nordul Greciei, Arcadia, o creatură jumătate om - jumătate animal, se manifesta ca protectoare a naturii, a turmelor de oi și capre. Suntem în plină perioadă a Greciei Antice, a înfloririi artei și filozofiei grecești prin Aristotel, Eschil, Euripide, Sofocle, Platon, cu tot gigantismul minții lor creatoare care au lăsat lumii un tezaur de știință uriaș au fost influențați de mituri și legende, de zeii timpului care s-au impus în istoria antică pentru ca, mai târziu, să devină ei înșiși mit și legendă. La grecii antici fiecare element din natură avea zeul său. Fără îndoială, Apollon era un zeu puternic, care cânta minunat din liră, dar înaintea lirei a fost trestia și primul interpret al planetei noastre a fost vântul. Nu întâmplător după un concurs între Pan și Apollon se spune că Pan ar fi cântat mai frumos, ceea ce ar fi stârnit gelozia lui Apollon.

Adevărul este că, în Europa, naiul s-a născut din dragostea Zeului Pan pentru nimfa Syrinx. Există zeci și sute de versiuni asupra acestei legende de dragoste a Zeului Pan, care a pasionat specialiști ce s-au dedicat acestei teme nostalgice și tragice, dar sâmburele de adevăr pe care se bazează legenda a rămas intact. Astfel Pan s-a născut din dragostea arzătoare a lui Hermes (care era porte-parole, mesagerul zeilor) pentru frumoasa Dryope⁶.

⁵ *Revue d' Ethnographie et Folclore*, 1975, nr. 1.

⁶ Fiica unică a regelui Dryops. A fost iubită de zeul Apollo, care s-a unit cu ea luând înfățișarea unei broaște țestoase.

Din această dragoste s-a născut un fiu care avea coarne, păr și copite, ceea ce a îngrozit-o pe mama sa, care a fugit părăsindu-l. Hermes, tatăl, a avut milă de el, l-a luat și l-a prezentat zeilor din Olimp, care, amuzându-se de felul în care arăta, l-au propus să fie alături de Dionysos, Zeul Vinului, care l-a acceptat cu plăcere în alaiul său de cântec și dans. Pan a fost în urmă plasat să reprezinte și să aibă grijă de pășuni, păduri, capre, oi și ciobani, de natura întreagă, fiind Zeul Fecundității, Zeul Universal. Într-o zi, s-a îndrăgostit de una din nimfele pădurii pe nume Syrinx⁷. Ea era o hamadryodă, ceea ce înseamnă „nimfă ce locuiește în interiorul copacilor”. Declarându-i dragostea sa, nimfa s-a îngrozit de urâtenia fizică a Zeului. Însă, cum acesta insista, ea a părăsit pădurea, fugind ca să scape de el. Mult timp a durat urmărirea nimfei care, disperată, ajungând pe malul râului Ladon, se oprește și imploră pe *Zeul Râului* să o salveze. Zeul intervine și o transformă în trestie.

Zeul Pan și zeița Syrinx

Când Zeul Pan ajunge pe malul râului se uită în toate părțile și strigă numele nimfei. Ca răspuns, vântul care rupsese trestia în două suflă-n ea și un sunet tânguitor iese din trestie.

⁷ Syrinx era o nimfă ce locuia precum toate nimfele în trunchiul copacilor și mureau odată cu copacul.

*Pan urmărind pe Syrinx.*⁸

Pan o rupe în mai multe părți pe care le lipește cu ceară și dă naștere astfel la primul instrument născut din Dragoste pe care-l numește Syrinx, în amintirea iubitei sale.

Din suflul său în nai au ieșit sunete, melodii care au încântat pe cei ce-l ascultau. Atât de frumos cânta Pan în nai încât era invitat mereu să participe în alaiul lui Dyonissos.

Există atâtea documente și opere de artă magnifice care au perenizat această minunată legendă transformând atât pe Pan cât și pe Syrinx în doi dintre cei mai populari eroi ai mitologiei.

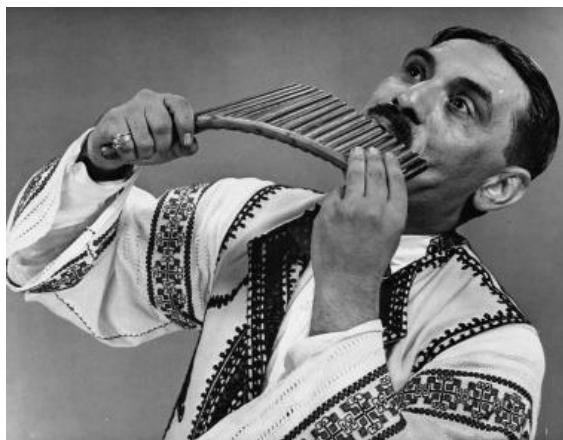
Din trupul unei femei s-a născut acest instrument, s-a născut din mâinile și din inima unui Zeu, care era Zeul Naturii, al Fecundității, Zeul păstorilor, Zeul Universal. Asemănarea cu textul biblic din Geneză este frapantă: „*Iar suflul lui Dumnezeu plutea peste ape*” așa cum suflul lui Pan, Zeul Universal a plutit, peste tuburile naiului făcut de el din trestie ieșită din apele primordiale. În perioada interbelică, lăutarii care mai știau cânta din nai erau limitați numeric, cel mai de seamă dintre ei fiind Fănică Luca⁹ (1894-1968). Se putea prevedea astfel pieirea bătrânului instrument, odată cu stingerea din viață a celor puțini care îl mai însuflețeau. Fără interesul

⁸ Muzeul Louvre, Pictură de Paul Bril spre anul 1620.

⁹ Fănică Luca, primul profesor de nai, cel care a transmis meșteșugul naiului generațiilor tinere de naiști.

deosebit acordat în perioada 1960-1990 valorificării eficiente a culturii populare este neîndoios că așa s-ar fi întâmplat.

În 1949, anul statuării Institutului de folclor din București, a luat ființă la inițiativa acestuia o orchestră experimentală de muzică populară (viitoarea orchestră „*Barbu Lăutaru*”). Se impunea revigorarea bătrânelor instrumente, îndeosebi a naiului. Pentru aceasta, era nevoie să se educe musical o serie de tineri instrumentiști, considerându-se necesar să se organizeze, pe lângă orchestră, câteva clase de instrumente muzicale populare, pentru nai, cobză și țambal. Profesor de nai a fost numit Fănică Luca. Acesta a început să-și instruiască discipolii în chip empiric, în cel mai autentic stil tradițional, fără să cunosacă notele, ceea ce a favorizat conservarea nealterată a cântării populare.

Fănică Luca

Peste câțiva ani, în toamna lui 1953, institutul de folclor a fost degrevat de sarcina îndrumării orchestrei și a cursului de instrumente populare, clasa de nai și clasa de țambal fiind preluate de Liceul de muzică nr. 1. Profesorul de nai, Fănică Luca, și-a continuat cu sârguință activitatea pedagogică, în același autentic spirit popular, în care pilda vie este mentor: „*sufală așa!*”, „*nuanțează așa!*”, „*scoate sunetul așa!*”, „*fă ca mine!*”.¹⁰

¹⁰ Relata maestrul Gheorghe Zamfir într-un interviu luat de mine, despre metodică predării naiului.

În imagine, de la stânga la dreapta: Nicolae Pârvu, Gheorghe Zamfir, Mamaia Luca, Dobre Constantin, Fănică Luca, Radu Constantin și Constantin Popescu

Elevii săi au dobândit însă, în cadrul școlii, o cultură muzicală complexă, precum și cultura generală cerută de programa analitică, la nivelul liceelor de acest tip. La absolvirea școlii, elevii trebuia să cânte din nai în cel mai curat stil folkloric, dar și să promoveze examenele de cultură generală, finalizate prin examenul de bacalaureat. Adăugăm că tinerii muzicanți puteau, la nevoie, să descifreze cu naiul orice partitură muzicală scrisă în limitele posibilităților tehnice ale instrumentului.

Prin lăudabilele străduințe ale lui Fănică Luca s-a ridicat o pleiadă de tineri executanți din nai: Damian Luca, Constantin Dobre, Radu Simion, Damian Cărlănar, Nicolae Pârvu și Gheorghe Zamfir. Prin ei, arta învățătorului lor continuă să viețuiască și să se dezvolte, multiplicându-se. Cultura muzicală și cultura generală pe care învățăceii lui Fănică Luca au câștigat-o pe băncile școlii i-a luminat, ajutându-i pe cei mai înzestrați să depășească meșteșugul maestrului lor. S-a făcut dovada că însușirea unor cunoștințe muzicale temeinice, teoretice și practice, paralel cu învățarea naiului în spirit tradițional, nu numai că nu i-a îndepărtat de autentic, ci - dimpotrivă - le-a deschis noi orizonturi.

Cazul tipic este Gheorghe Zamfir, care după terminarea liceului de muzică, și-a continuat studiile la conservatorul „Ciprian Porumbescu” din București, unde a absolvit două secții: pedagogie muzicală (1966) și dirijat de orchestră (1968). Nu a părăsit nicio clipă naiul ci, dimpotrivă, a căutat să-și

perfecționeze fără contenire tehnica și măiestria. A lărgit sfera repertoriului profesional, în general limitat, a instrumentului, incluzând piese valoroase din folclorul țărănesc, ca și din ținuturile țării în care naiul este necunoscut în (Banat, Transilvania), ori din care a dispărut demult (Moldova). Includerea unui bocet, bunăoară, este nu numai o inițiativă îndrăzneată, ci și o demonstrație convingătoare a cantabilității și posibilităților expresive ale instrumentului.

Spirit întreprinzător, animat de dorința de perfecțiune, Gheorghe Zamfir este mereu în căutarea unor noi procedee de tehnică în prezentarea repertoriului muzical pe care-l însuflețește. I se datorează, între altele, o nouă tehnică, în cântarea din nai, și anume dublarea pe alocuri a melodiei instrumentale cu intonații scoase din organul său vocal.

Din suprapunerea celor două melodii rezultă o curioasă diafonie, cu nebănuite resurse expresive. Nu numai atât, Gheorghe Zamfir a îmbogățit și diversificat tehnica de execuție a străvechiului nostru nai; astfel pentru a obține sunete și sonorități în plus, a adăugat celor douăzeci de tuburi ale instrumentului încă cinci, sporindu-i cu patru tuburi registrul grav și cu una registrul acut (1969). Mai târziu avea să construiască naiuri mai mari, cu 28 și cu 30 de tuburi (1970), un nai grav cu 22 de tuburi (1971) și un nai acut cu 20 de tuburi, acordat cu o octavă mai sus decât cel obișnuit.

Toată gama de naiuri construite de Gheorghe Zamfir începând de la naiul sopran la naiul gigant.

Trebuie spus că naiurile grave sunt anevoie de mânuit: sunetele sunt de slabă intensitate și foarte ușor se pot preface în armonice superioare. Cât despre naiul acut, sunetele sale sunt foarte stridente, îndeosebi în registrul înalt. Prin școală și prin pilda școlii, naiul românesc se răspândește pe zi ce trece. Îl întâlnim azi din ce în ce mai des în mâna unor tineri instrumentiști, profesioniști și amatori din țară. Ei duc mai departe faima acestui simplu mănunchi de țevi și, totodată, măiestria muzicii populare românești.

Elemente de construcție, posibilități tehnice

Naiul este construit manual din diverse materiale, cum ar fi lemnul de cireș sau lemnul de soc, bambusul de mai multe tipuri sau chiar din cristal, sticlă sau fier. Mulți naiști și constructori recomandă însă naiurile din bambus (tonkin)

Nai din os

Nai din cucută

Nai din prun

Nai din bambus

Nai din inox

Nai din frasin

Diverse tipuri de naiuri construite în atelierul meu

Acestea își formează sunetul în timp și au caracteristici remarcabile, instrumentistului revenindu-i sarcina de a le scoate la lumină. Structural, naiul¹¹ este construit dintr-un șir de tuburi de bambus, de diferite lungimi și grosimi (între aproximativ 60 și 215 mm., cu diametrul exterior/interior între aproximativ 9/7,5 și 22/16 mm).

Deschise la capătul superior, tuburile încheiate între ele se sprijină prin lipire pe o vergea ușor curbată, mai nou într-un sălaș de formă

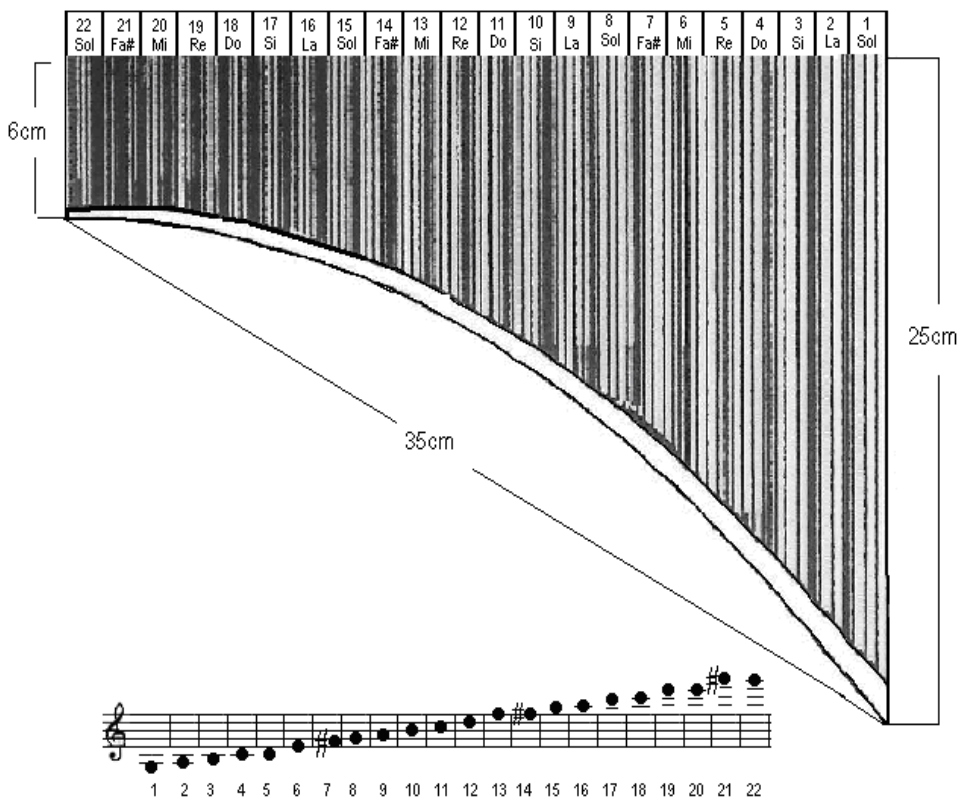
¹¹ Gheorghe Zamfir, „Instrumentul divinității și al suflului creator”, Editura floare albastră, București, 2006, pp. 96-100.

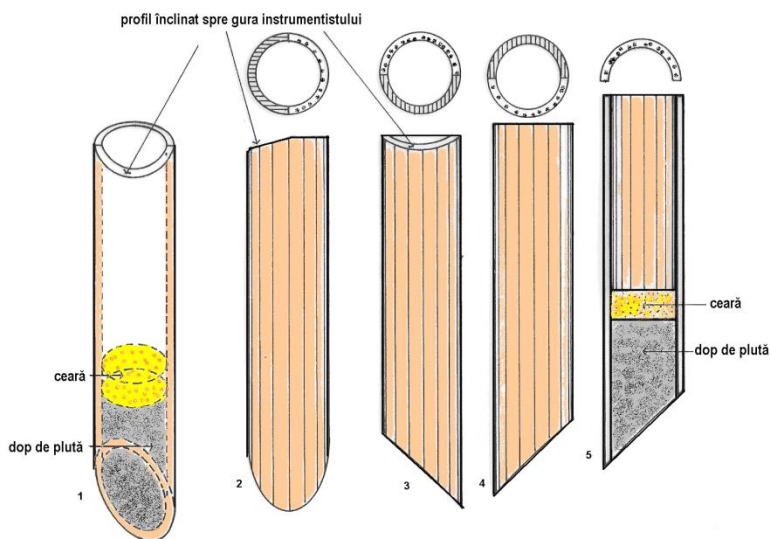
dreptunghiulară. Capetele de jos ale tuburilor sunt înfundate cu dopuri de ceară pentru acordarea instrumentului.

Tuburile se plasează în șir concav, cele mai lungi și mai groase fiind în dreapta, executantul ținând cu mâna dreaptă partea de jos a tuburilor scurte. Sunetele se obțin prin suflare în partea de sus a tuburilor.

Față de scara naturală, se obțin și sunete intermediare, prin modificarea înclinării instrumentului și mișcarea maxilarului inferior. Materialul se îmbogățește cu semitonurile cromatice, cu așa numitele sunete netemperate, tehnica respectivă permițând și emiterea portamentelor.

Tehnica de construcție și ambitusul naiului alto cu 22 de tuburi.

1. Vedere perspectivă a tubului
2. Vedere laterală a tubului(secțiune transversală prin nai)
3. Vedere dinspre instrumentist
4. Vedere din partea opusă a instrumentistului
5. Secțiune longitudinală prin tub

Naiul este întrebuințat astăzi, mai ales cu rol solistic. Datorită ambitusului foarte mare, la acest instrument se poate cânta orice fel de melodie.

Cu privire la rezistența acordajului, putem menționa faptul că instrumentul trebuie ferit de temperaturile excesive, fie ele pozitive sau negative. La căldură, acordajul instrumentului are tendința de a urca în înălțime, iar la frig de a scădea. Periodic, tuburile naiului trebuie curățate și unse cu tinctură de propolis sau ulei de migdale, folosindu-se o baghetă înfășurată cu vată la un capăt.

Metodica cântatului la Nai. Nu se poate vorbi de inițiere interpretativă la un instrument de suflat atât de dificil ca naiul, fără să știi cum se respiră.